

Manuel Kellner: Ernest Mandels arbete, ett viktigt arv för 2000-talets revolutionära kamp

Ernest Mandel (1923-1995) dog för ett kvartssekel sedan, men har lämnat efter sig ett betydande teoretiskt arv. De som vill göra ett bokslut över 1900-talet och bidra till att utarbeta revolutionära perspektiv för 2000-talet kan inte förbigå det.

Den röda tråden i Ernest Mandels tänkande, den axel kring vilken både hans skrifter och hans liv som revolutionär aktivist rörde sig, var arbetarklassens egenaktivitet och demokratiska självorganisering. Den centrala tanken i hans bidrag om strategin för kampen för ett klasslöst samhälle, och på samma gång kärnan i hans vision av den kommande socialistiska demokratin på världsnivå, härledes ur hans kritik av kapitalismen och andra samtida tvångssystem. Ernest Mandels internationalism var strukturell och knuten till kärnan i allt som upptog honom, och var oskiljaktig från hans förpliktelser mot löntagarnas, de förtrycktas, de egendomslösas och alla övergivnas intressen.

Det förklarar också varför Ernest Mandel skrev om så många ämnen. Jan Willem Stutjes utomordentliga biografi om honom visar en man och hans hängivelse mot den revolutionära saken och uppbygget av vår Fjärde international.¹ Den samling av tal om hans bidrag till den marxistiska teorin som hölls vid ett seminarium i Amsterdam 1999 och redigerades av Gilbert Achcar, är rikt på lärdomar.² Min bok om hans teoretiska arbete grundar sig i huvudsak men inte enbart på en bedömning av hans skrifter, och ger en allmän översikt av hans teoretiska bidrag samtidigt som den diskuterar hans styrkor och svagheter.³

Kritik av den politiska ekonomin

Mandels *Marxismens ekonomiska teori*, som publicerades 1962 (skrevs färdig i maj 1960), försökte visa ”att det på grundval av den nutida vetenskapens vetenskapliga data går att rekonstruera Karl Marx’ hela ekonomiska system.”⁴ Överflödet av referenser till ett stort antal publikationer från olika sociala och humanistiska vetenskapliga områden stödde hans resonemang om vad som fortfarande är tillämpligt i Karl Marx’ kritik av det kapitalistiska produktionssättet – trots efterkrigsperiodens långa ekonomiska expansion.

I detta liksom andra verk som behandlade samma ämne, och i hans många ”Introduktioner” till Marx’ och hans efterföljares verk, tog Mandel avstånd från det pedantiska pseudomarxistiska sättet att ”bevisa” att Marx hade rätt med mängder av citat. Inte heller var Mandel på något sätt lockad att behandla kategorierna i Marx’ kritik av den politiska ekonomin som data som logiskt och dogmatiskt följde från det ena till det andra. Hans strävan var att förena ekonomisk historia och ekonomisk teori, att visa att det var där vi skulle se styrkan i Marx’ förhållningssätt. Exempelvis förklarade han

1 Jan Willem Stutje, *Ernest Mandel: A Rebel’s Dream Deferred*, Verso 2009.

2 [Arvet efter Ernest Mandel](#), på marxistarkiv.se.

3 Manuel Kellner, *Gegen Kapitalismus und Bürokratie – zur sozialistischen Strategie bei Ernest Mandel*, Neuer isp-Verlag, Karlsruhe/Köln 2010. En engelsk översättning – *Against Capitalism and Bureaucracy: Ernest Mandel’s socialist strategy* – kommer att publiceras i år av Brill & Haymarket books i serien ”Historical Materialism”.

4 Ernest Mandel, [Marxismens ekonomiska teori](#), på marxistarkiv.se, inledning s 4.

arbetsvärdesteorin på grundval av förkapitalistiska exempel på hur en härskande klass lade beslag på merproduktionen.

Den stora fördelen med denna metod är att den är didaktisk. Jag känner till ett antal samtida som, likt mig själv, har kunnat tillgodogöra sig Marx' *Kapitalet* genom att läsa Mandels skrifter. Mandels stil var att illustrera sina argument med mängder av konkreta exempel. Det är därför han är så lätt att förstå och så övertygande i sina skrifter och de föreläsningar han höll på utbildningar, seminarier eller politiska möten. I förordet till sin *Senkapitalismen* beskriver han detaljerat och försvarar sin "logiskt historiska" metod, samtidigt som han tonar ner den lite, eftersom han accepterade kritiken för att ha varit alltför "deskriptiv" i *Marxismens ekonomiska teori*.⁵

Mandel förespråkade inte en deterministisk syn på den historiskt dialektiska materialismen. Han talade om "delvis oberoende variabler" som avgjorde det kapitalistiska produktionssättets utveckling. Han förklarade varför detta produktionssätt uppstod först i länderna i Västeuropa, inte på grund av allmänna "lagar" för den historiska utvecklingen, utan på grund av att vissa särdrag, vissa förutsättningar, uppfylldes där vid en viss tidpunkt i historien. Det guld som hade plundrats i Latinamerika ökade till exempel möjligheterna att ackumulera penningkapital och helt kunna skilja en stor del av befolkningen från sina produktionsmedel, och tillät också massiva investeringar för att suga ut arbetskraften. Dessa förutsättningar uppfylldes inte i Kina, och även om vissa teknologier var mer utvecklade där än i Europa kunde det kapitalistiska produktionssättet alltså inte utvecklas där.

Senkapitalismen (Spätkapitalismus) skrevs på tyska och gavs ut 1972, och anses vara Mandels viktigaste verk. För att förstå detta verks plats måste vi komma ihåg att vi vid den tidpunkten befann oss långt ifrån ett nyliberalt herravälde. Den förhärskande ideologin ursäktade det kapitalistiska systemet genom att påstå att de uppenbara motsättningarna i detta produktionssätt tillhörde det förflutna: statliga ingripanden hade visat sig kunna kontrollera kriser, många anställdas levnadsstandard hade synbart förbättrats, länderna i "tredje världen" hade möjlighet att komma ikapp de rika ländernas nivå, de sociala trygghetssystemens utveckling hade fått bukt med tendenserna till utarmning av de breda massorna.

I detta sammanhang förklarade Mandel att det kapitalistiska klassamhällets motsättningar inte hade bemästrats, utan att de inom en nära framtid skulle explodera ännu kraftigare. Han analyserade de konkreta förändringarna av hur denna efterkrigskapitalism fungerade, en kapitalism som för honom var en ny period inom ramen för den monopolistiska eller imperialistiska kapitalism som Lenin analyserade.

Mandel bidrog också till att förklara de destruktiva överproduktionskriser som regelbundet uppstår – bevis för det kapitalistiska systemets misslyckande och ett bra exempel på styrkan i Marx' kritik av det kapitalistiska produktionssättet. Hans nyskapande bidrag var att avvisa enkla orsakssamband och förklaringar – som underkonsumtionsteorin eller teorin om bristen på proportion mellan de stora produktionsavdelningarna, eller överackumulation av kapital. I hans syntes spelar profitkvotens svängningar en viktig roll. Mandel studerade inte bara hur bra olika synsätt var på att förklara, utan också deras roll under kampen mellan arbetarklassen och kapitalet. Exempelvis hjälpte teorin om underkonsumtion de reformistiska ledningarna att begränsa sig till att öka

5 Ernest Mandel, *Senkapitalismen, del 1*, på marxistarkiv.se, s 1.

massornas köpkraft, vilket påstods räcka för att bekämpa kriser. Men om lönerna steg så minskade profiterna ... vilket knappast skulle uppmuntra kapitalistiska investeringar. Teorierna om bristande proportioner mellan de olika produktionssektorerna härrörde för sin del ur den kapitalistiska produktionens "anarki". Även här användes det som argument för "super-innehav" för att få bukt med konkurrensens effekter på investeringsbesluten. Slutligen användes överackumulation som argument från kapitalet att öka produktionen av mervärde. En "marxistisk version" av den sortens teori förutsätter en arbetslöshet på praktiskt taget noll under en mycket lång period, vilket är en utopi under det kapitalistiska produktionssättet.

Den andra sidan av myntet är de cykliska krisernas funktion. Ur kapitalets synvinkel är dessa kriser en "rengöring", ett krampaktigt sätt att återföra priserna till verkliga värden på ett sätt där bara de starkaste företagen och kapitalen blir kvar, på bekostnad av de svagaste, som försvinner. Med hjälp av sina kriser förverkligas således på ett katastrofalt sätt kapitalets tendens att centraliseras och koncentreras.

Ernest Mandel var en av få marxistiska teoretiker som hade teoretiserat kring kapitalismens "långa vågor": perioderna med övergripande expanderande eller nedåtgående tendenser, som var och en innehåller flera cykler av kortare längd. Men medan industricyklernas konjunkturella kriser i sig själva innehåller fröet till en ekonomisk återhämtning, så hävdade Mandel att de långa perioderna med nedåtgående tendenser inte innehöll de element som är nödvändiga för att återgå till en period av expanderande karaktär. För det krävs yttre faktorer, utomekonomiska och i allmänhet av politisk karaktär. Det nederlag för arbetarklassen som ledde fram till Andra världskriget och den katastrofala förstörelse som det sistnämnda orsakade, möjliggjorde således en spektakulär ökning av mervärdet på löntagarnas bekostnad, och gav på så sätt grunden till expansionsperioden efter kriget.

I viss mening talade Ernest Mandel, i Marx' efterföljd, också om det kapitalistiska produktionssättets kommande "sammanbrott" (Zusammenbruch), när detta verkade stå på höjden av framgång. Men han trodde inte på någon ekonomisk mekanism som av sig själv skulle leda till detta sammanbrott. Han betonade i själva verket, att om anställda och förtryckta besegrades och inte lyckades stå emot den omänskliga behandling som kapitalismen skulle utsätta dem för, så skulle den sistnämnda – teoretiskt – kunna klara sig, men till priset av att falla ner i globalt barbari. Istället för ett rent ekonomiskt sammanbrott försvarade Mandel tanken på en internationell sammansatt kris, inklusive en kris för kapitalistklassens politiska och ideologiska maktsystem. En strukturell kris vars resultat antingen skulle bli socialism eller slutet för den mänskliga civilisationen.

Socialismen

Här baserade sig Ernest Mandel på Marx' skrifter och begreppen från de ryska bolsjevikernas och den unga Kommunistiska internationalens debatter under revolutionen, och menade att socialismen var ett samhälle utan klasser och således utan någon stat – utan en väpnad tvångsapparat som höjde sig över samhället. I ett sådant samhälle, uppfattat som kommunismens första fas, skulle människans makt över människan ersättas av att tingen, samhällets materiella produkter, sköttes gemensamt av fritt associerade producenter. Varor och pengar skulle inte längre vara en halvt naturlig kraft som undertrycker människorna, marknadsekonomin skulle hålla på att försvinna för att alltmer lämna plats åt en gemensam skötsel med målet att tillfredsställa behov. Vad gäller kommunismen, skulle det – som Marx hade skisserat det – vara ett samhälle där vars och ens frihet

skulle vara förutsättningen för allas frihet: inte ”historiens slut” utan tvärtom den verkliga början på mänsklighetens historia, befriad från grymheterna under ett förflutet som hade kännetecknats av utsugning, förtyck och våld.

För att nå socialismen var det, enligt Mandel, nödvändigt att arbetarklassen skulle mobilisera alla förtryckta skikt för att ta makten i sina händer och tillägna sig de produktivkrafter som kapitalismen har utvecklat på världsnivå, för att sköta dem och omvandla dem i sitt eget intresse. Det politiska system som skulle passa för detta var en socialistisk demokrati, arbetarklassens enda form för makt (Marx och Engels likställde ”proletariatets diktatur” med Pariskommunen 1871 – om något en skiss till den mest blomstrande demokrati) som både kan bekämpa de besuttna klassernas motstånd mot exproprieringen av dem och införa en demokratisk planering. Det skulle fortfarande vara en stat, men en stat som i sig själv ända från början bar fröet till sitt eget bortvittrande, och på så sätt förbereder utvecklingen av ett samhälle utan klasser, ”socialistiskt” i ordets fulla mening.

Givetvis är det som revolutionärer kallar ”övergångssamhället” (till socialismen) – det samhälle som börjar existera direkt efter arbetarklassens maktövertagande – av större intresse för vanligt folk än utopin om en situation som man hoppas ska uppstå ur det efter några decennier. Och på den punkten var Mandel mycket tydlig: ända från början ska detta övergångssamhälle till socialismen tydligt förbättra löntagarnas och de breda massornas situation. Inte bara garantera större demokratiska friheter än någon tänkbar borgerligt parlamentarisk demokratisk republik, utan också ge en fast materiell grund som tillåter massorna att verkligen utöva sina demokratiska rättigheter, delta i organ för självförvaltning och i den politiska beslutsprocessen. För Mandel betydde det bland annat en allmän radikal minskning av arbetstiden, och en god levnadsstandard för alla. I ett sådant övergångssamhälle skulle det behövas flera partier och därmed politiska alternativ liksom självständiga massorganisationer och föreningar, till att börja med fackföreningar.

Om vi letar efter en svag punkt i Mandels resonemang, så stöter vi snabbt på problemet med den ”materiella grund” som krävs för att förverkliga denna frigörelseprocess. Det som slår en vid en genomläsning av det kapitel som behandlar detta problem i *Marxismens ekonomiska teori* – som vi ska komma ihåg skrevs alldeles i början av 1960-talet – är att Mandel då var långtifrån lika medveten om ekologiska problem som han skulle bli på 1980-talet (för att inte tala om Fjärde internationals ståndpunkt idag). Bland de källor till en socialistisk ackumulation som Mandel nämnde i början av 1960-talet åberopas kärnkraft och en omfattande utveckling av jordbruket med hjälp av kemiska gödningsämnen, något som han inte skulle ha skrivit senare.

Vi ska förvisso komma ihåg att Mandels syn på frigörelse är starkt förknippad till ett relativt överflöd av konsumtionsresurser, förutan vilket det inte går att tänka sig en fördelning av konsumtionsartiklar som inte är i form av varor utan i ett ransoneringssystem. Ty det handlar inte bara om att tillfredsställa grundläggande behov, utan också samtidigt minska arbetstiden radikalt. Om många produktionsformer ska avskaffas för att rädda klimatet och jorden, om energiproduktionen ska minskas betydligt, om jordbruksproduktionen måste fungera utan monokulturer, så kommer inte arbetsproduktiviteten att öka så spektakulärt. Men utan en radikalt minskad arbetstid och materiellt välbefinnande för alla kommer inte den socialistiska demokratin att fungera. Allt detta måste då omprövas.

Strategi

I det kapitalistiska systemet utvecklas löntagarnas demokratiska självorganisering genom kollektiv kamp mot kapitalet och dess stat. Mandel uppmanar oss att föreställa oss en kamp som utvidgas och generaliseras, som i Vallonien 1960-1961. Det är i själva verket tanken på en upprorisk generalstrejk. Om kampen leds på ett konsekvent sätt, så leder kampens själva behov till att rörelsen utvidgas och att de uppgifter den ställer sig blir fler, inklusive sådana som handlar om allmän säkerhet. De strejkandes demokratiskt valda organ börjar kämpa med den borgerliga statens organ om rätten till överhöghet och legitim representation. På detta sätt kan enkla strejkkommittéer utvecklas till att bli arbetarråd, ”sovjeter”, det vill säga organ i en alternativ stat som växer fram underifrån. Det uppstår alltså en dubbelmaktssituation som efter en viss tid måste lösas, antingen genom att återupprätta den borgerliga statens fulla makt eller att de demokratiska centraliserade råden griper makten.

Politiskt är inte arbetarklassen enhetlig. Under normala tider representerar revolutionärerna bara en minoritet av den. När en bred enad självaktivitet har utvecklats under klasskampen är inte tiderna normala. Arbetarmassorna lär sig inte så mycket av passivitet och uppsplittring, men de lär sig snabbt när de skapar zoner av självvald gemensam aktivitet. Inom ramen för en sådan bred rörelse måste de revolutionära strömningarna försöka få ett ökat stöd för sina övergripande tankar och praktiska förslag så att de kan få stöd av majoriteten i råden.

För att uppnå detta måste revolutionärer försöka tillämpa en hel arsenal av strategiska begrepp som utvecklades av den kommunistiska rörelsen i början av 1920-talet. De gick förlorade under den stalinistiska regimen, men har bevarats och ständigt uppdaterats av Fjärde internationalen:

- Enhetsfrontspolitiken: gemensamma aktioner med reformistiska partier och organisationer för konkreta mål och krav.
- Övergångskrav: som utgår från den medvetenhet och de problem som arbetarmassorna upplever för att föreslå solidaritetsbaserade lösningar (exempelvis minskad arbetstid utan lönesänkning, med proportionell anställning och arbetarkontroll över arbetsförhållandena, förbud för avsked och så vidare) som i sin dynamik är oförenliga med det kapitalistiska systemet.
- Uppbygget av ett revolutionärt parti: som ska samla det breda sociala och arbetaravangardet, alla de som ständigt leder kampen och inte bara under de breda massornas uppror.
- Organisering av minnen och reflektioner på nationell och internationell nivå, så att de erfarenheter som har gjorts under en period då rörelsen går framåt inte går förlorade under perioder av nedgång och senare kan vägleda nya uppsving för massrörelsen.

Ernest Mandels socialistiska strategi var i grunden internationalistisk. Han hävdade att en bedömning av den politiska och sociala situationen skulle börja på världsnivå, dess marknader, dess våldsstyrkor, den skriande ojämlikhet som kapitalismen fördjupar, men också möjligheterna till motstånd, de olika friggörande rörelserna på internationell nivå. För fattiga och beroende länder försvarade han den permanenta revolutionens strategi, enligt vilken den demokratiska revolutionens uppgifter och hävdandet av nationell suveränitet liksom en radikal jordbruksreform inte kunde ledas till sitt slut av de borgerliga krafterna och följaktligen gjorde det nödvändigt för arbetarklassen att

gripa makten i allians med de förtryckta och fattiga skikten, och på så sätt infoga sig i den socialistiska världsrevolutionära processen.

Analys av byråkratin

De proletära massorganisationer (föreningar, fackföreningar, partier) som skapas under kapitalismen klarar sig inte utan heltidsanställda. Organisatörer, journalister, yrkespolitiker och så vidare behövs för att organisationerna och deras parlamentariska representanter ska kunna fungera. Ernest Mandel var ytterst medveten om detta. Men han betonade priset för det: att det uppstod ett privilegierat byråkratiskt skikt i arbetarorganisationerna som utvecklade egna intressen och blev alltmer konservativt. Det förenar sig med de mer välbeställda lönearbetarskikten, hatar revolutionen "som elden" (Friedrich Ebert) och kanaliserar och saboterar de rörelser som skulle kunna utmana den "rutinmässiga" rytmen hos kapitalismens makt över samhället.

Mandel föreslog att det mot dessa byråkratier skulle byggas klasskampsinriktade vänsterströmningar, speciellt i fackföreningarna, som skulle erbjuda alternativa strategiska val och personal mot de byråkratiska ledningarnas konservativt reformistiska inriktning. Han förstod att vänsteralternativen bara kunde lyckas inom ramen för breda och stridbara massrörelser. Revolutionärernas första uppgift är alltså att göra allt de kan för att gynna, uppmuntra och stöda all sorts gemensam egenaktivitet bland lönearbetare och förtryckta. För Mandel var arbetarnas massorganisationer under kapitalismen tveeggade verktyg: oundvikliga för att gå mot arbetsköparnas makt, sammanslutningar och partier, samtidigt som de försökte begränsa kampen till enbart krav på reallöner, bättre arbetsförhållanden, bättre socialt skydd inom kapitalismens ramar. De på detta sätt självbegränsade organisationerna avstår ofta från att gå utöver rent symboliska framgångar. För att göra dem till effektiva verktyg för lönearbetarnas omedelbara intressen krävs organisering för att få dem att bryta med politiken av klassamarbete och samhällsfred.

Fackföreningarnas och arbetarpartiernas byråkratier är mer eller mindre anpassade till de borgerligt parlamentariska demokratiska staterna. De vidmakthåller ett organisationsätt som är mer eller mindre auktoritärt och odemokratiskt, och kväver gräsrotsinitiativ och bekämpar vänstermotståndare våldsamt. De byråkratiska regimerna i partistaterna i de så kallat "faktiskt existerande socialistiska" länderna var öppet förtryckande. Byråkratiseringen av Sovjetunionen hade fört Stalins fraktion till makten, en lämplig representant för detta privilegierade byråkratiska skikt. För att försvara sina materiella intressen försökte byråkratin framförallt bryta med bolsjevismens revolutionära förflutna och med själva tanken på en världsrevolution. Det är därför den unga Kommunistiska internationalens strategi av permanent revolution och konsekvent internationalism ersattes av begreppet "socialism i ett land" och en politik av statlig makt.

Den revolutionärt marxistiska kritiken av dessa regimer är inte samma som de borgerliga ideologernas kritik. Förvisso ska Stalins och hans klicks fruktansvärda brott fördömas, men samtidigt ska vi förstå den tydligt konservativa karaktären hos den "officiella kommunism" som upprättades under Stalins styre.

För att karakterisera dessa stater grundade sig Mandel framförallt på Trotskijs analyser, samtidigt som han berikade dem genom att uppmärksamma nya tendenser. Begreppet "byråkratiskt degenererade arbetarstater" skaver. Inte ens Trotskij var särskilt förtjust i det och använde det i brist på något

bättre. Ja, vad är det för mening med en arbetarstat (om än starkt byråkratiserad) där arbetarklassen inte har makten och också är berövad elementära demokratiska rättigheter?

Liksom Trotskij hävdade Mandels främst att vissa av erövringarna från oktoberrevolutionen 1917 fanns kvar: varken produktionsmedlen eller arbetskraften var varor; ekonomin dominerades inte av värdelagen och marknaden, utan var planerad; staten hade fortfarande monopol på utrikeshandeln. De var icke-kapitalistiska övergångssamhällen till socialismen, om än byråkratiskt förstenade. Uppgiften var alltså att kombinera försvaret av de icke-kapitalistiska delarna mot varje försök till återupprättande av kapitalismen inifrån eller utifrån, med ett revolutionärt störtande av byråkratins politiska makt för att återvända till den socialistiska rådsdemokratien.

Den stalinistiska monolitens sönderfall och stalinismens och senare poststalinismens kris var uppmuntrande för Mandel och Fjärde internationalen, men också full av teoretiska och programmatiska utmaningar. Efter Sovjetunionens och de allierade eller liknande regimernas sammanbrott i Europa, välkomnade Mandel kraftfullt den stalinistiska "dödviktens" fall, och han ansåg att det redan hade inlett en revolutionär process i betydelsen av förhoppningar om en politisk revolution och en återgång till strävanden mot en verklig socialistisk demokrati bland massorna. Det fanns sådana tecken. Mandels förhoppningar försvann under den verkliga processen av kapitalistiskt återupprättande och det kapitalistiska "västs" triumferande seger i det "Kalla kriget", vilket uppenbarligen var ett stort nederlag för den internationella arbetarklassen.

I sin stora bok om byråkratin, *Makt och pengar*, skrev Mandel självkritiskt att "den revolutionära marxismen" (och följaktligen han själv) hade underskatta de förödande resultaten av årtionden av stalinistiskt och poststalinistiskt herravälde över arbetarnas medvetande. Den hade också överskattat möjligheten av motstånd mot ett återupprättande av kapitalismen från den härskande byråkratin själv.⁶ Det är viktigt men räcker inte för att få slut på diskussionen.

Det verkligt nyskapande kapitlet i boken handlar om "substitutionism" och är särskilt intressant för revolutionärer. Den substitutionistiska ideologin kännetecknar visserligen de stora byråkratiska apparaternas ledningar – som försöker rättfärdiga sin ständiga benägenhet att agera i namn av och istället för lönearbetarna – men även revolutionära ledare lockas under vissa omständigheter av substitutionism. Mandel ger en del övertygande exempel för detta, inte bara hos Lenin och Trotskij utan även hos Luxemburg och Gramsci! Och han visar att det är graden av självständig aktivitet hos arbetarklassen och de förtryckta som är den avgörande faktorn. Om denna aktivitet är väldigt låg så sker det ofta alla möjliga sorters substitutionism (parlamentarisk, politiskt militär, terroristisk, propagandistisk och så vidare). Och från detta drar Mandel åter slutsatsen att revolutionärernas främsta uppgift är att göra allt de kan för att gynna, uppmuntra och främja arbetarklassens och överhuvudtaget de förtryckta massornas egenaktivitet.

Att diskutera

Ernest Mandels teoretiska bidrag är alltför rikt för att underkastas en kritisk undersökning på några rader. Jag måste begränsa mig till att ställa tre frågor och anmoda er att läsa min bok. En fråga som är grundläggande för den revolutionära marxismen är om den socialistiska världsrevolutionen fortfarande är aktuell under det 21:a århundradet, och om arbetarklassen har förlorat sin förmåga att

⁶ E Mandel, *Makt och pengar*, på marxistarkiv.se.

leda denna revolutionära process. Redan Trotskij hade uttryckt en del tvivel här, när han hävdade att om den sovjetiska arbetarklassen inte visade sig förmögen att störta byråkratins regim för att återupprätta sin egen klassmakt, så skulle övergångsprogrammet förlora sin mening och behöva ersättas av ett nytt minimiprogram för att försvara de till slaveri förpassade massornas elementära intressen. Och idag? Det finns inga bevis för att det fortfarande är möjligt att åter bygga upp en revolutionär och frigörande arbetarrörelse. De nya genombrotten, till att börja med Arbetarpartiets (PT) uppkomst i Brasilien i början av 1980-talet, har hittills regelbundet gått under.

Ernest Mandels marxism förtjänar att diskuteras. Vilken var hans dialektik mellan en ”öppen” marxism som på samma gång lutade åt viss ortodoxi (”marxistisk”, ”leninistisk”, ”trotskistisk”)? Hängde hans sökande efter en övergripande lära ihop med behovet att skydda och stärka hans egen relativt lilla organisation? Det bör i förbigående sägas att hans marxism – i filosofiska ordalag hans världsåskådning (Weltanschauung) – lånade en hel del från Engels och Plechanovs populariserande skrifter, som mer eller mindre hade uppfunnit den ”marxistiska läran”. Det var också den klassiska arbetarrörelsens upproriska marxism, starkt förknippad med en stark övertygelse om arbetarklassens sociala, teknologiska och vetenskapliga utveckling och dess skapande möjligheter, som kan lösa de allra svåraste problem.

Ernest Mandel tyckte inte om att det ofta sägs om honom att han var alltför ”optimistisk”. Han hade fått ett starkt självförtroende när han på ett ganska övertygande sätt förutsade den utveckling som faktiskt ägde rum på 1960- och 1970-talen – inte allt, men ändå. Han letade ständigt efter en utveckling av rörelser med frigörande möjligheter överallt i världen. Ibland överskattade han de revolutionära möjligheterna eller underskattade svårigheterna.

Redan vid 23 års ålder såg han Abraham Léon som förebild när han uppmuntrade sina kamrater att ”bakom varje skäl till förtvivlan se en anledning till hopp”. Hur kunde man leda en revolutionär kamp mot nazism och krig vid höjdpunkten för 1900-talets mörka tid och på samma gång behålla sin humanistiska geist med en så beundransvärd moralisk styrka? Här är det brukligt att citera Antonio Gramsci. För omväxlings skull ska jag avsluta med att citera Robert Merle, som om sin hjälte, delfinologen Sevilla, sa: ”Han var inte naiv nog att tro att en sak segrar bara för att den är rätt, men han kunde inte tillåta sig lyxen att vara pessimistisk.”⁷

7 Robert Merle, *The Day of the Dolphin*, Fawcett, 1977.